

Stina Oscarson

Vad får människor i en välfärdsstat att ändå vilja hjälpa andra?

JUSTITIA ET PAX

KOMMISSIONEN FÖR RÄTTVISA OCH FRED

Rapport #2 i skriftserien

Justitia et pax reder ut begreppen

KORT RAPPORT I SERIEN
»JUSTITIA ET PAX REDER UT BEGREPPEN«

2

STINA OSCARSON

Vad får människor
i en välfärdsstat att ändå
vilja hjälpa andra?

JUSTITIA ET PAX
KOMMISSIONEN FÖR
RÄTTVISA OCH FRED

FÖRORD

»JUSTITIA ET PAX reder ut begreppen« är en serie korta rapporter i ämnen som ligger inom ramen för det som Kommissionen Justitia et pax (Rättvise- och fredskommissionen) i Stockholms katolska stift har i uppgift att främja de troendes engagemang i, liksom ge biskopen råd om. Dvs den katolska kyrkans sociallära och hur den kan upplysa oss för att byggandet av våra mänskliga gemenskaper kan ske alltmer efter Jesus Kristus värdeskala – alltid med det eviga livet, i vilket allt fullbordas av Gud, i sikte. För att något en dag ska kunna fullbordas, måste det börja här och nu, genom oss, där vi är.

Tillsammans med ett videoavsnitt med varje rapportförfattare, där respektive rapport presenteras i samtals-/intervjuform, vill texterna, som den här föreliggande, vara underlag för reflektion och samtal i de katolska församlingarna runt om i stiftet. Tanken är enkel: när vi blir på det klara med grundläggande begrepp och villkor för mänsklig växt och det gemensamma goda, liksom identifierar hinder, kan vi också bättre prioritera vad vi ska göra.

Justitia et pax hoppas att materialet i denna serie kan hjälpa läsare och åhörare att få klarhet i några grundläggande begrepp och villkor. Vi, eller våra författare åt oss, reder förvisso ut vissa saker, men vi och författarna vill framförallt göra det möjligt för saker att bli bättre utredda och klarlagda hos var och en som tar emot tankarna som uttrycks, för att i nästa steg kunna rikta tal och handlande.

För rapporternas innehåll svarar respektive författare, av vilka några är katoliker, några inte (dock med goda kontakter med, och kännedom om, den katolska kyrkan). Som beställare av texterna garanterar Justitia et pax att uppfattningar som framförs inte går emot vad kyrkan tror eller lär. I de fall texterna refererar till kyrkans lära eller till kyrkliga tolkningstraditioner framgår det. Men som helhet vill texterna uttrycka det som är idén bakom allt som inte handlar om absoluta värden (det mänskliga livets början, slut och tillkomst-/tillväxtförutsättningar, samt friheten att söka Gud) i den katolska socialläran: att ett kristet medborgarskap låter det praktiska förnuftet upplysas av tron. Så kan det agera i vår tids viktiga sociala, ekonomiska, kulturella, politiska och ekologiska frågor, på ett sätt som ökar Kristus närvaro i alla våra relationer, nära och långväga. Med den olikhet, och utbyte av argument mellan olikheter, som ges av sammanvägningen mellan trons upplysning och våra övriga värderingar och erfarenheter. Men med målet att göra vad vi kan och bör för att bygga Guds rike.

Jag vill rikta ett stort tack till författarna som bidragit till rapporterna och de digitala samtalen liksom till alla som bidragit med allt praktiskt för projektets genomförande. Från Justitia et pax-kommissionens sida är det vår förhoppning att det som rapporterna och reflektionen över dem bidrar med, i nästa steg kan konkretiseras i några olika arbetsgrupper inom respektive område.

Stockholm i maj 2023

P. THOMAS IDERGARD SJ

*Ordförande i Justitia et pax
i Stockholms katolska stift*

VAD FÅR MÄNNISKOR I EN VÄLFÄRDSSTAT ATT ÄNDÅ VILJA HJÄLPA ANDRA?

EN KALL MORGON hösten 2020 stannade jag till vid kön för bröd utanför Clara kyrka. Jag såg att den hade blivit längre och bestämde mig för att ta reda på vilka människor det var som stod där och varför. Det resulterade i ett flera månader långt arbete som delvis förändrade min syn på samhället och ligger till grund för hur jag idag väljer att svara på frågan. Och jag tror det finns två huvudsakliga anledningar till detta.

För det första kommer inte en välfärdsstat, hur mycket man än försöker täcka upp så att ingen ska falla emellan stolarna, att lyckas. För det finns människor som som aldrig suttit på några stolar. Och en välfärdsstat kräver dessutom att man delar in människor i kategorier vilket går till en viss gräns men begränsas av att det faktum att just det som gör oss till människor är att vi inte kan reduceras till kategorier. Det kommer därför i alla tider och i alla samhällen finnas människor som på olika sätt är i behov av hjälp. I synnerhet som livet inte för någon av oss går att förutse.

Som en av alla de människor jag kom att lära känna under mina månader vid brödkön. Jag kallar honom D. Han hade haft fru och barn. Villa och trettio miljoner på kontot. Sen kraschade allt och han levde nu sedan sju år tillbaka på gatan. Jag minns hur han en dag när vi tog en fika på Gunnarssons café och genom ett fönster betraktade alla välklädda människor som halvsprang mot jobb eller tunnelbana plötsligt säger att »De därute. Har ingen aning om att falluckan kan öppnas när som helst. Och att inget skyddsnet finns.«

Visst. Vi har en rad trygghetssystem som ska skydda oss mot såväl sjukdom som arbetslöshet och annat vi ofrivilligt kan utsättas för av livet. Men den välfärdsstat som en gång utgjorde grunden i det svenska folkhemmet konstruerades i och för en annan tid. Och har kommit att pressas hårt av såväl förändringar på arbetsmarknaden, psykiatrireformen, EUs fria rörlighet och ökade flyktingströmmar. Och allt fler ska idag dela på en allt mindre kaka.

Så att behovet av hjälp finns kvar, trots välfärdsstaten, står klart. Men vad är det då som får vissa människor att ta steget och ge av sin tid för att hjälpa andra?

Det finns forskning som visar att vi mår bra av att ge. Att det ger en slags godhetskick av samma karaktär som om jag köper mig själv något nytt. Lite titt som tätt hörs också argument som går ut på att det handlar om en form av strategiskt tänkande. Om jag hjälper dig idag så kommer jag med stor sannolikhet att få hjälp om jag själv en dag behöver. Båda dessa teser är säkert riktiga men jag tror inte att det räcker som förklaring. Inte att vare sig godhetskickar eller strategiskt tänkande är den grundläggande drivkraften.

Jag tror snarast att det handlar om att vi människor har en förmåga till fantasi. Martin Buber använder i sin bok *Det mellanmännsliga* begreppet realfantasi. Vilket han beskriver som förmågan att »djärvt och ohämmat svinga sig över till den andre. Något som kan kräva den mest intensiva omvälvning i ens egen tillvaro. Så är fallet med all fantasi« skriver han »Men den fantasi som här avses riktar sig inte naivt mot alla möjligheters land utan mot den speciella, verkliga person som träder emot mig. Den personen måste jag göra omedelbart närvarande för mig. Just så och inte på något annat sätt än i hans helhet, enhet och särart.« En del skulle kanske välja att tala om empati eller medkänsla och visst. Det stämmer

men för att empati eller medkänsla ska aktiveras krävs fantasi och dessutom leder både ordet empati och medkänsla lätt till ett slags över-/under-perspektiv där den i behov av hjälp per automatik riskerar att betraktas som den svagare. I Bubers realfantasi är vi däremot helt jämlika. Om än yttre omständigheter skiljer oss.

Vare sig förmågan till fantasi eller empati är dock statiska och kan sålunda både växa och förstöras.

I *Parlören för icke mätbara värden* finns ordet *empativoly* med förklaringen »Den mängd empati en människa äger. Volymen är dock inte konstant utan kan förändras av olika orsaker. Empativoly men kan öka genom att man erövrar förståelse för en annan människas liv och svårigheter och minska om man exempelvis blivit utsatt för mobbing. Låg empativoly m är en fara för både den enskilde och hans omgivning«.

På samma sätt kan tror jag ett samhälles organisering bidra till att öka eller minska såväl sina medborgares fantasi som empati och med detta viljan till/insikten om nödvändigheten att finnas till för varandra.

När jag bestämde mig för att stanna i kön för bröd trodde jag att ett par månader där skulle göra att jag rent politiskt drog mer till vänster. Och jag såg framför mig hur jag skulle ställa mig på barrikaderna och ropa att bidragen måste höjas. Men den verklighet jag mötte ledde mig till helt andra slutsatser.

Jag minns särskilt E. Den kvinnliga f d hotellchefen som nu i över tio år levt i sin bil. Och den förnedring hon beskrev att det var att gå till socialen. Hur hon fått rådet av andra hemlösa att klä ned sig. Att inte använda smink eller ljuga och säga att hon var missbrukare för att få stöd. Att hon absolut inte fick visa sig stark. Nej. »Du måste visa att du är tillräckligt sjuk och tillräckligt hungrig för att få hjälp« säger hon till mig

och fortsätter: »Men man har ju en egen stolthet också. En egen näsa att hålla över vattenytan.« Hon hade sin bil på Karolinskas parkering. Och i backluckan en resväska med kläder och ett strykjärn. Och varje morgon gick hon in på sjukhusets toalett och gjorde sig i ordning. För att bevara sin värdighet. Men till socialen gick hon inte längre.

Och jag minns S. Som när jag frågade honom om han skulle rösta sa att han inte trodde röstning var avgörande för samhället. Och vad är då avgörande frågade jag. »Du vet« sa S. »Jag går runt i många kyrkor. Och jag märker att alla dessa rum som tidigare stått tomma, fulla med spindelväv, nu börjar de fyllas. Med människor. Det är något annat man saknar.«

Och det var det var en bild som många av de jag träffade som på olika sätt delade. Att det är något som gått förlorat. Som handlar om just det mellanmännsliga. Om att den där självklara instinkten att hjälpa den andre inte längre var så självklar. Som S sa när jag berättade att jag talat med mina vänner om kön för bröd. Och att ingen av dem ens hade sett den. »Jo« sa han. »Sett har de nog. Men vi är bara ett komma-tecken i deras tillvaro.«

Hur har det blivit så? I detta land där alla skulle med?

En kväll i Clara tycker jag mig ana vad det är som hänt. Kyrkan ska ha nattöppet och jag sitter med en av prästerna på läktaren när volontärer börjar kasta ner madrasser i altargången. Och vid åsynen av handlingen börjar jag förstå dess fulla vikt. Och då inte bara för den som senare kommer att sova på madrassen. Utan också för dem som kastar och för oss som samhälle. Välfärdssystemet skapades om man ska hårdra det, för att vi skulle slippa göra just detta. Man försökte effektivisera solidariteten genom att låta oss alla köpa oss fria genom skatten. Då kunde vi med gott samvete sköta oss själva

och lita på att staten kastade madrasser till den som behövde. Själva grundtanken, att ingen rent ekonomiskt skulle behöva vara beroende av familj eller vänner för att kunna leva ett drägligt liv var visserligen god. Och när jag ser madrasserna flyga igenom luften kommer jag tänka på Mona Sahlins ord om att det är sexigt att betala skatt. Och jag tänker att hon var nog en av de sista som hade kvar en koppling till den tanken.

Ty vi människor har en begränsad förmåga till abstrakt tänkande. Och för var generation är det som att kopplingen mellan det vi ofta per automatik betalar i skatt och syftet med detta glidit allt längre bort ifrån oss. Kanske tydligast uttryck av de nästintill klassiska ord den f.d. ordföranden för svenskt näringsliv Leif Östling fällde i SvTs *Uppdrag granskning*: Vad fan får vi för pengarna?

Samtidigt har själva tänkesättet att det är samhället som ska lösa det här rotat sig djupt. Och när jag helt nyligen frågade mina grannar om de lagt märke till att det börjat sova en man i vårt trapphus just utanför min dörr är det omedelbara svaret. »Ja. Du måste ringa polisen. Det är skandal att inte samhället kan ta hand om det här.« Och jag står frågande. För vad är samhället? Tydligen staten i deras ögon. Men samhället är inte staten. Det är större än så.

Margaret Thatcher sa en gång att »There is no such thing as society«. Ett påstående jag tidigare fullkomligt avfärdat. Men på ett plan är jag idag benägen att ge henne rätt. För samhället existerar inte av sig själv. Utan bara om vi alla ständigt arbetar för att upprätthålla det.

Och jag kommer inte ringa polisen. Jag vet att jag inte löser några grundläggande problem genom att låta en man sova utanför min dörr. Men jag har i alla fall sett till att en människa en natt fått slippa frysa.

∞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Texten ovan bygger på en artikelserie i *Svenska Dagbladet* under rubriken »Den tysta minoriteten« och i länkarna finns alla texterna i ordning (kräver inloggningsmöjlighet via e-prenumeration):

<https://www.svd.se/a/pAMoPX/alla-hemlosa-klar-sig-inte-i-mjukis-byxor>

<https://www.svd.se/a/AIR6rq/vi-ar-bara-ett-kommatecken-i-de-ras-tillvaro>

<https://www.svd.se/a/oKvepg/eva-71-vem-som-helst-kan-hamna-har>

<https://www.svd.se/a/JJvRjP/det-finns-inga-skyddsnat-det-ar-en-illusion>

<https://www.svd.se/a/dlLmb1/mamma-sager-du-maste-stanna-du-har-ingen-va>

<https://www.svd.se/a/wedMrA/outhardlig-saknad-nar-de-tog-hunden>

<https://www.svd.se/a/mBMGo4/en-kvinna-pa-migrationsverket-sa-rakt-ut-till-mig-ak-hem>

<https://www.svd.se/a/Qm93Qx/trodde-nog-att-jag-skulle-dra-mer-at-vanster>

Annan refererad litteratur:

Martin Buber, *Det mellanmännsliga* (sv. övers. 2011)

Parlören: en ordbok för icke mätbara värden (Tankesmedjan Det osynliga, 2009)

FÖRFATTARPRESANTATION

Stina Oscarson är dramatiker och kulturskribent. Hon har tidigare varit chef för radioteatern vid Sveriges Radio och konstnärlig ledare för Orienteatern i Stockholm. Idag arbetar hon frilans, för närvarande med uppdrag för bl a Uppsala stadsteater, Folkoperan och SvD kultur. Engagemanget för freds- och demokratifrågor går som en röd tråd genom hela hennes skapande och hon är ofta anlitad som föreläsare. Flera gånger har hon medverkat som inbjuden talare, samtalsdeltagare och moderator i olika katolska sammanhang.

De senaste åren har hennes artikelserier i SvD »Den polariserade debatten« och »Den tysta minoriteten« rönt stor uppmärksamhet. Våren 2021 utsågs hon till årets folkbildare. Hon har även erhållit utmärkelsen »Frihetspennan till Torgny Segerstedt minne«.

Stina Oscarson har även givit ut ett flertal böcker där de senaste är: *Tror du att du kan förändra världen utan att anstränga dig?* (Leopard förlag 2019) och *Det perfekta plåstret* (Mondial förlag 2021). Hösten 2023 kommer på Ordfront *Varför ska man måla ugglor när världen brinner?*

OM JUSTITIA ET PAX

Kommissionen för rättvisa och fred, Justitia et Pax, är ett organ i stiftet verksamt i frågor kopplade till den katolska socialläran. Kommissionens uppgift är främst att ge biskopen råd och att främja kunskapen och engagemanget bland de troende i stiftet om socialläran och näraliggande frågor kopplade till hur den katolska tron får präglade den kristnes relationer till sin omvärld, nära och långt bort. Kommissionen representerar också stiftet i både nationella och internationella, liksom i både inom- och utomkyrkliga, sammanhang relevanta för dess ansvarsområde.

